

УДК 343.162(477)

Бондюк А. Ф. – аспірант кафедри кримінального права та процесу Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

ГЕНЕЗА НАУКОВОЇ ДУМКИ ЩОДО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СЛІДЧОГО СУДДІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Досліджено стан наукового розроблення інституту слідчого судді в кримінальному процесі України, наявні наукові дослідження аналізованого питання. Розглянуто генезу теоретичних підходів учених, а також вітчизняної історіографії загалом у цьому напрямі.

Ключові слова: кримінальне провадження, слідчий суддя, судовий контроль, органи досудового розслідування, права, скарги.

Дослідження стану наукової розробленості інституту слідчого судді в кримінальному процесі України має на меті сформулювати загальне уявлення про наявність наукових досліджень окресленого питання, розглянути генезу теоретичних підходів учених, а також вітчизняної історіографії у цьому напрямі загалом. Ретроспективний аналіз надасть можливість не лише встановити і проаналізувати наявні літературні джерела, а й з'ясувати рівень наукової розробленості інституту слідчого судді в кримінальному судочинстві в окремі історичні періоди державотворення.

Вітчизняна наукова спільнота замало уваги приділила діяльності слідчого судді, про що свідчить незначна кількість праць з цієї тематики. Зазначене зумовлено насамперед нетривалим періодом діяльності досліджуваного суб'єкта у правоохоронній сфері. Різні аспекти інституту судового слідчого в контексті його історичного й порівняльно-правового аналізу досліджено в наукових працях А. О. Верецагіної, О. С. Волчкової, Л. В. Головка, Ю. М. Дерішева, О. П. Круглікова, А. І. Макаркіна, В. В. Шимановського та ін.

Історичні аспекти становлення та розвитку інституту судового слідчого в кримінальному процесі, його місця й ролі у зв'язку із забезпеченням обвинуваченому права на захист у досудових стадіях за російським дореволюційним законодавством досліджували такі вчені-процесуалісти, як В. Д. Бринцев, В. О. Лобач, О. В. Мазур, М. А. Погорецький.

Наукове обґрунтування впровадження інституту слідчого судді у кримінальне законодавство здійснювали О. В. Баулін, В. Ф. Бойко, Ю. О. Гришин, Ю. М. Грошевий, В. Т. Маляренко, С. М. Стахівський, Д. С. Сусло, В. М. Тertiшник, В. М. Шаповал, В. П. Шибіко.

Висвітлення означених питань загалом є полемічним і контраверсійним. Зокрема, С. М. Гонтар вважав, що, по-перше, слідчий суддя за багатьма позиціями буде підміняти прокурора та керівника слідчого органу й суттєво обмежить їхні функції; по-друге, він є членом суддівської спільноти і його позиція не має відмінностей від позицій інших суддів загальної юрисдикції [1]. Так, О. О. Мядзєлец стверджувала, що запровадження інституту слідчих суддів неминуче призведе до послаблення судової влади, розмивання її кордонів, порушення системи стримувань і противаг [2, с. 41].

Водночас М. М. Ковтун зазначав, що автономно виокремлений зі структури судів районної ланки, організаційно незалежний від диктату вищих судових інстанцій, наділений необхідними процесуальними засобами для об'єктивної та всебічної перевірки дій і рішень слідчих органів і прокурора інститут спеціалізованих слідчих суддів може й повинен стати надійною ланкою в системі стримувань і противаг у механізмі правового регулювання. З одного боку, він має бути противагою щодо незаконних або необґрунтованих домагань публічних органів кримінального переслідування, з іншого – захищаючи суд, покликаний вирішити справу по суті, від попередньої оцінки дій, рішень і до результатів діяльності обвинувальної влади [3, с. 44].

У контексті предмета дослідження будемо розглядати здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування. Поняття кримінально-процесуальних функцій поглиблено вивчали в радянський період такі науковці, як В. О. Банін, П. С. Елькінд, О. М. Ларін, В. П. Нажимов, Р. Д. Рахунов, М. С. Строгович, В. В. Шимановський, М. Л. Якуб та ін.

Після набуття Україною незалежності (за часів дії Кримінально-процесуального кодексу (КПК) України 1960 року) питання кримінально-процесуальних функцій активно досліджували вітчизняні науковці, зокрема С. А. Альперт, С. І. Герасименко, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевий, І. І. Зарева, Д. П. Кисленко, О. В. Кондратьєв, В. Т. Маляренко, В. В. Ринда, Р. Ю. Савонюк, В. М. Тertiшник, А. Р. Туманянц, Л. В. Черечукіна, В. І. Чорнобук, М. Г. Шавкун, О. Г. Шило та ін.

У процесуальній літературі неодноразово було висловлено пропозиції щодо розширення дії інституту судового контролю та впровадження у вітчизняний кримінальний процес спеціального суб'єкта судового контролю – судді з контролю за слідством, слідчого судді або судового слідчого. Деякі вчені (С. Ю. Ільченко) констатують епізодичність судового контролю [4, с. 116], інші (І. В. Гловюк) зараховують до нього лише «розгляд скарг на дії чи бездіяльність, рішення слідчого, прокурора та перевірку підстав для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді (ч. 3 ст. 233 КПК України), а також перевірку підстав для проведення негласної слідчої розшукової дії у виняткових невідкладних випадках (ч. 2, 3 ст. 250)» [5, с. 305–306]. Протилежну позицію обстоює М. І. Сірий, вважаючи, що пріоритет має належати «забезпеченню швидкого, без зволікання розгляду справи по суті, чого вимагає ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» [6, с. 7].

До набрання чинності КПК України 2012 року контрольні функції суду були предметом монографічних досліджень низки українських процесуалістів. Зокрема, у праці В. І. Чорнобук «Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю в досудових стадіях кримінального процесу» (Одеса, 2007) розглянуто комплекс актуальних правових, теоретичних і практичних проблем прийняття й обґрунтування процесуальних рішень судді в порядку судового контролю в досудових стадіях кримінального процесу.

У монографії Ю. В. Скрипіної «Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження)» (Харків, 2008) аргументовано доцільність упровадження інституту слідчих суддів у кримінальний процес України і висвітлено правовий зміст інституту слідчого судді в кримінальному судочинстві. У процесі з'ясовано місце й роль

слідчого судді в системі кримінально-процесуальної діяльності, а також його компетенцію.

У дисертаційному дослідженні І. В. Гловюк «Судова діяльність у досудових стадіях кримінального процесу: теорія і практика» (Одеса, 2008) розглянуто правову сутність судової діяльності в досудовому провадженні, проаналізовано правові й організаційні засади судової діяльності щодо застосування заходів кримінально-процесуального примусу за умови надання дозволів на провадження процесуальних та оперативно-розшукових дій, стосовно розгляду скарг на дії чи бездіяльність і рішення владних суб'єктів кримінального процесу.

Предметом дисертації М. Г. Шавкуна «Процесуальний контроль органів судової влади на досудових стадіях кримінального процесу» (Київ, 2010) є з'ясування сутності та змісту поняття «процесуальний контроль органів судової влади на досудових стадіях кримінального процесу», визначення чинників, що впливають на ефективність судового контролю за досудовим розслідуванням.

У праці В. В. Віхрова «Судовий контроль за застосуванням оперативними підрозділами органів внутрішніх справ оперативно-розшукових заходів» (Дніпропетровськ, 2010) описано теоретичні проблеми формування змісту визначення судового контролю за використанням інституту обмеження прав і свобод людини під час оперативно-розшукової діяльності.

У дослідженні Д. П. Кисленка «Судовий контроль під час розслідування злочинів» (Київ, 2011) визначено обсяг контрольних повноважень суду під час надання згоди на обмеження конституційного права на недоторканність особи, а також розроблено рекомендації для вдосконалення судової практики з питань здійснення судом контролю під час розслідування злочинів і для чинного на той час кримінально-процесуального законодавства.

У дисертації С. Г. Герасименко «Судовий контроль на досудових стадіях кримінального судочинства: національне законодавство та зарубіжний досвід» (Запоріжжя, 2012) акцентовано на співвідношенні судового контролю з прокурорським наглядом і відомчим контролем. Також розроблено пропозиції щодо вдосконалення КПК України 1960 року аспекти здійснення судового контролю на досудових стадіях кримінального судочинства.

Науковим здобутком В. В. Косова є те, що в праці «Суб'єкти судово-контрольного провадження на досудових стадіях кримінального процесу» (Одеса, 2012) він сформулював визначення поняття «судово-контрольне провадження на досудових стадіях кримінального процесу», врахувавши нормативно закріплені форми цього провадження, а також потрактував поняття «суб'єкти судово-контрольного провадження на досудових стадіях кримінального процесу» на підставі доктринальних визначень.

Дослідженню процесуального статусу слідчого судді присвятив свою роботу «Процесуальний статус слідчого судді в кримінальному процесі України» (Київ, 2007) О. І. Литвинчук. У ній розроблено теоретичні засади формулювання поняття процесуального статусу слідчого судді в кримінальному процесі, його унормування в кримінально-процесуальному законодавстві відповідно до сучасних досягнень науки кримінального процесу.

Питання, пов'язані зі здійсненням функції судового контролю, розглянуто в монографіях і наукових статтях вітчизняних науковців. Так, повноваження суду щодо надання згоди на проведення окремих процесуальних дій вивчали А. А. Благодир, Н. В. Глинська, О. М. Дроздов, С. В. Ільченко, О. В. Капліна, І. М. Коз'яков, І. Ф. Літвінова, Є. Д. Лук'янчиков, В. Т. Маляренко, О. В. Римарчук, Д. В. Сімонович, М. І. Сірий, Р. Л. Сопільник, О. А. Струць, В. М. Трофименко, А. П. Черненко, О. Г. Яновська, І. М. Янченко та ін.

Оскарженню загалом та діяльності слідчого як суб'єкта вирішення скарг зокрема присвячено наукові доробки О. А. Банчука, Є. П. Бурдоля, І. В. Гловюк, А. Б. Касумової, В. О. Попелюшка, А. Р. Туманянц, В. І. Фаринника, О. Г. Яновської та ін. У цих дослідженнях розглянуто питання, пов'язані з суб'єктами та предметом оскарження, досліджено положення КПК України щодо порядку розгляду скарг слідчим суддею та рішень, які за ним приймають.

Означену проблематику вивчали радянські та російські науковці. Питання повноважень судових органів на стадії досудового розслідування та здійснення функції судового контролю аналізували такі вчені: О. Б. Абрамов, А. В. Абрамов, Е. А. Адільшаєв, В. В. Волинський, Ш. Р. Галліулін, В. В. Горбань, Р. О. Зінец, В. І. Іванов, О. В. Ізотова, М. М. Ковтун,

М. О. Колоколов, Н. В. Костеріна, Н. А. Лопаткіна, Р. Р. Марізов, І. Л. Махоркін, П. С. Морозов, Н. Г. Муратова, О. О. Мядзелец, О. В. Нікітіна, К. В. Пітулько, Ю. Б. Плоткіна, О. М. Рижих, Г. С. Русман, О. В. Рябкова, О. С. Сбоев, Д. О. Серебров, І. Є. Слєпньова, А. В. Солодилов, І. Ю. Тарічко, М. О. Устимов, А. П. Фоков, Н. В. Чепурная, В. А. Яблоков, Р. В. Ярцев та ін. Очевидно, що ці дослідження здійснено за російським законодавством і безпосередньо не стосувалося аналогічних положень КПК України 2012 року.

Доробок українських учених з проблеми дослідження процесуального статусу слідчого судді в кримінальному процесі України досить значний. Питання функціонування та впровадження цього інституту в кримінальний процес не лише не втратило актуальності, а й набуло значущості в контексті перебування системи кримінальної юстиції на стадії реформування. Це супроводжувалося трансформацією наукової думки щодо ролі слідчого судді, змісту і меж його контрольних функцій у кримінальному провадженні. Слідчий суддя став процесуальною новелою кримінального законодавства, яку було закріплено з набуттям чинності КПК України 2012 року.

Так, у дисертаційному дослідженні Р. І. Тракало «Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя» (Київ, 2014) здійснено історико-правовий аналіз судового контролю в кримінальному провадженні на підставі КПК України 1922-го, 1927-го, 1961-го років, а також з'ясовано процесуальний механізм судового контролю за дотриманням права на повагу до приватного життя під час проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування.

Зокрема, Т. Г. Ільєва в дисертації «Функція судового контролю у кримінальному процесі» (Київ, 2014) дослідила спірні питання щодо поняття, сутності функції судового контролю в кримінальному процесі та меж її здійснення. Вчена сформулювала пропозиції, спрямовані на вдосконалення порядку здійснення слідчим суддею контрольних повноважень під час застосування заходів забезпечення кримінального

провадження та проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій.

Комплексне вивчення повноважень слідчого судді з розгляду та вирішення скарг у досудовому провадженні запропоновано в роботі С. О. Пшенічко «Повноваження слідчого судді з розгляду та вирішення скарг у досудовому провадженні» (Одеса, 2014).

Монографічне дослідження І. Ю. Кайло «Допустимість доказів у кримінальному процесі України» (Харків, 2016) містить пропозиції щодо напрямів оптимізації прокурорського нагляду й судового контролю як механізмів забезпечення допустимості доказового матеріалу, що формується на стадії досудового розслідування.

Учений Д. Є. Крикливець у дисертації «Реалізація засади змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею» (Львів, 2016) оцінив практичний вплив засади змагальності на процедуру розгляду слідчим суддею скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування або прокурора. Він опрацював законодавчий перелік рішень, дій чи бездіяльності, що підлягають оскарженню, і практику їх судового перегляду, проаналізував правову регламентацію кола суб'єктів, які наділені правом на оскарження, а також розглянув процесуальну регламентацію перегляду ухвал слідчого судді.

У монографії М. А. Макарова «Судовий контроль у кримінальному провадженні» (Київ, 2016) запропоновано авторське бачення вирішення низки питань про прийняття слідчим суддею рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надання дозволу на проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора.

Таким чином, нині всі завершені вітчизняні дослідження безпосередньо пов'язані з діяльністю слідчого судді як процесуального суб'єкта, діяльність якого поширюється на стадію досудового розслідування. Кримінально-процесуальне законодавство до 2012 року не розглядало здійснення судового контролю в такому масштабі під час досудового розслідування, а тому не йшлося про впровадження спеціального суб'єкта здійснення цих повноважень. Це зумовлює актуальність тематики нашого дослідження. Аналіз монографічних і

дисертаційних робіт останніх років засвідчив недостатню розробленість питань визначення процесуального статусу слідчого судді в кримінальному процесі України, низький рівень з'ясування його місця та ролі як носія функції судового контролю на стадії досудового розслідування. Це підтверджує необхідність виконання наукового завдання, що полягає в розробленні змін до чинного законодавства з метою врегулювання окремих питань діяльності слідчого судді в кримінальному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Романов С. В. О соотношении принципа состязательности сторон и права на справедливое судебное разбирательство в уголовном судопроизводстве / С. В. Романов // Вестник Московского университета. – 2005. – № 3. – С. 76–88. – (Серия 11 «Право»).
2. Мядзелец О. А. Судебный контроль за прекращением уголовного дела и уголовного преследования : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Мядзелец Ольга Александровна. – М., 2008. – 232 с.
3. Ковтун Н. Н. Судебный контроль в уголовном судопроизводстве России: понятие, сущность, формы : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Ковтун Николай Николаевич. – Н. Новгород, 2002. – 502 с.
4. Ільченко С. Роль суду на досудових стадіях провадження кримінальної справи в аспекті обмеження конституційного права особи на недоторканність житла й іншого володіння / С. Ільченко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 1. – С. 115–118.
5. Гловюк І. В. Функціональна спрямованість діяльності слідчого судді / І. В. Гловюк // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2013. – Т. 26 (65). – № 2-1 (Ч. 2). – С. 303–309. – (Серия «Юридические науки»).
6. Сірий М. І. Українська модель здійснення судового контролю на досудових стадіях кримінального процесу / М. І. Сірий // Адвокат. – 2005. – № 9. – С. 6–8.

REFERENCES

1. Romanov, S.V. (2005). O sootnoshenii printsipa sostizatelnosti storon i prava na spravedlivoe sudebnoe razbiratelstvo v ugovolnom sudoproizvodstve [On the relationship between the principle of adversariality of parties and the right to a fair trial in criminal proceedings]. *Vestnyk Moskovskogo unyversyteta, Bulletin of Moscow University*, 3, 76-88 [in Russian].
2. Miadzelets, O.A. (2008). Sudebnyi kontrol za prekraschenyem uholovnoho dela i uholovnoho presledovanyia [Judicial control over the termination of criminal case and criminal prosecution]. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
3. Kovtun, N.N. (2002). Sudebnyi kontrol v uholovnom sudoproizvodstve Rossii: poniatie, suschnost, formy [Judicial control in the criminal legal proceedings of Russia: concept, essence, forms]. *Doctor's thesis*. N. Novhorod [in Russian].
4. Ilchenko, S. (2005). Rol sudu na dosudovykh stadiakh provadzhennia kryminalnoi spravy v aspekti obmezhenia konstytutsijnogo prava osoby na nedotorkannist zhytla i inshoho volodinnia [The role of the court at the pre-trial stages of the criminal case in the aspect of limiting the constitutional human right to the inviolability of the home and other possessions]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo, Business, Economy and Law*, 1, 115-118 [in Ukrainian].
5. Hloviuk, I.V. (2013). Funktsionalna spriamovanist diialnosti slidchoho suddi [Functional orientation of the investigative judges activity]. *Uchenye zapysky Tavrycheskoho natsyonalnoho unyversyteta im. V.Y. Vernadskoho, Scientific notes of the Taurida National University named after V.I. Vernadsky* (Vols. 26 (65), (pp. 303-309) [in Ukrainian].
6. Siryi, M.I. (2005). Ukrainska model zdiisnennia sudovoho kontroliu na dosudovykh stadiakh kryminalnoho protsesu [Ukrainian model of judicial control at pre-trial stages of the criminal process]. *Advokat, Lawyer*, 9, 6-8 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 22.02.2017
